

HELENA HOFÍRKOVÁ

VERBA AFFECTUUM V LATINĚ A ČEŠTINĚ

Verba affectuum jsou v latinské slovní zásobě zastoupena velkým počtem sloves. Novotného Latinsko-český slovník¹ obsahuje 105 latinských sloves cítění. Slovesa cítění lze rozdělit do 10 skupin podle významu, jádro tvoří slovesa radosti, smutku, bolesti a obavy. Jejich početnost je překvapující, zejména pokud jde o skupiny negativních duševních hnutí. Jen obava, smutek a bolest mají dohromady 52 výrazy. Ve své práci² se soustředíme na slovesa radosti, smutku a zejména na slovesa obavy, jejichž početnost ve srovnání s českými ekvivalenty je zvláště pozoruhodná.

Slovesa radosti jsou v latině zastoupena 10 výrazy proti 22 slovesům v češtině.³ Až na jednu výjimku jsou aktivní a nenalezneme mezi nimi ani žádné inchoativum, tj. „sloveso počínavé“ na -*scō*. Deponentní je pouze *laetari*. Stojí však za zmínku, že *gaudere*, jež je slovesu *laetari* významově nejbližší, je semideponentní, tj. má pasívní tvary aspoň v perfektním systému. I tím je do jisté míry zvýrazněna významová blízkost obou těchto sloves.

Ačkoli jsou si slovesa *gaudere* a *laetari* po stránce významové velmi blízká, přece jen nejsou totožná. V případě slovesa *gaudere* je míněna radost spíše jako vnitřní stav. Naproti tomu se slovesa *laetari* užívá pro vyjádření rozjařenosti, nemírného projevování radosti. Tento sémantický rozdíl dokládá např. věta vyňatá z Cicera: *ut cavere decet, timere non decet, sic gaudere decet, laetari non decet* (Cic., *Tusc.* 4,66).

Sémantické odstínění lze pozorovat i v rovině syntaktické. Zatímco sloveso *gaudere* jak ve vazbě infinitivní, tak často i ve vazbě akuzativu s infinitivem radost pouze naznačuje (jde o vnitřní duševní stav) a sémantickým nositelem děje je sloveso v infinitivu (*laedere gaudes* „rád urážíš“, Hor., *Sat.* 1, 4, 78; *oscula magis gaudeat eripi* „raději by si nechala vzít zrak“, Hor., *Carm.* 2, 12, 27), *laetari* představuje ve vazbě akuzativu s infinitivem plnovýznamové sloveso a jako takové se také překládá.

¹ J. M. Pražák, Fr. Novotný, J. Sedláček, *Latinsko-český slovník*, SPN Praha 1955.

² Jde o zkrácenou verzi práce přednesené na studentské vědecké konferenci v roce 1979.

³ České výrazy byly čerpány z těchto pramenů: J. V. Bečka, *Slovník synonym a frazeologismů*, Praha 1977; *Pravidla českého pravopisu*, Academia Praha 1974.

23 latinských sloves cítění vyjadřuje smutek a jeho projevy proti 31 slovesu v češtině. Latinská slovesa smutku a jeho projevů se vyznačují poměrně vysokým počtem deponentních sloves (7 sloves). Ve třech případech odpovídají deponentním slovesům v latině zvrtná slovesa v češtině (*queri, conqueri, praequeri* „stěžovat si“, ale také „naříkat“). Dvě slovesa jsou počínavá (*gemiscere, ingemiscere*).

I mezi latinskými slovesy této početné skupiny je možno nalézt určitá sémantická odstínění. Římsí autoři si tohoto faktu byli vědomi a dokázali ho mistrně využívat ke gradaci svých myšlenek. Např. *Maeretur, fletur, lamentatur* *diebus plusculis* (Cic., *Tusc.* 3, 27, 64). Slovesa *maerere* a *lugere* tvoří podobnou dvojici jako slovesa radosti *gaudere* a *laetari*. Význam slovesa *maerere* se týká smutku především jako vnitřního duševního stavu, *lugere* vyjadřuje smutek jako vnější projev a překládá se do češtiny často výrazy „mít, držet smutek, nosit smutek“. Intenzitou pláče se od sebe liší slovesa *plorare* a *lacrimare*. Prvotní význam slovesa *plorare* je „křičet“, odtud pak „hlasitě plakat, ječet“, *lacrimare* se obvykle překládá jako „slzet, plakat“. Např.: *Lacrimandum est, non plorandum* (Quinct. 6, 1, 47).

Zatímco u předcházejících dvou skupin česká slovesa početně převyšovala slovesa latinského sémantického okruhu, slovesa obavy tvoří v tomto směru překvapivou výjimku. Proti 26 latinským slovesům obavy zjištěným v Novotného slovníku (*contremiscere, exhorrere, exhorrescere, expavescere, extimescere, formidare, horrere, horrescere, metuere, pavere, pavescere, pavitare, perhorrescere, permetuere, pertimescere, praemetuere, praetimere, reformidare, revereri, subtimere, subvereri, timere, tremescere, tremere, trepidare, vereri*) jsme našli pouze 9 sloves stejného a podobného významu v češtině (bát se, děsit se, hrozit se, chvět se, třást se strachem či hrůzou, lekat se, mít strach, obávat se, strachovat se). Je zajímavé, že Římané — národ, který sám dovedl nahánět strach jiným národům a udržoval v porobě mnoho cizích kmenů — měli ve své slovní zásobě tolik sloves vyjadřujících strach, smutek či slabost. Lze ovšem předpokládat, že původní význam některých sloves obavy byl strach z nadpřirozených bytostí, úcta k nim a teprve zprostředkovaně pak strach z věcí „pozemského světa“. Tak tomu bylo např. u slovesa *vereri*, jehož původní smysl je v klasické latině dobře zachován ve složenině *revereri*, která si vedle významu „bát se“ uchovala i původní význam „mít v úctě, ctít“.

Po stránce slovotvorné je vysoký počet latinských sloves obavy dán především četnými prefixálními odvozeninami, významově jen nepatrně odlišnými, a počínavými slovesy. Nejčastějšími prefixy jsou *ex-*, *per-*, *prae-*, *sub-*, *re-*. Přitom první čtyři prefixy mívají vliv na změnu významu, zbylé dva nemění smysl (*praemetuere* „předem se bát“, *subtimere* „trochu se bát“ apod.). Poměrně velký počet sloves obavy je počínavých (9 z celkového počtu 17 počínavých sloves cítění). Deponentní jsou pouze tři latinská slovesa obavy (*vereri, revereri, subvereri*), kdežto v češtině — a to si zaslouží zdůraznění — je většina zjištěných sloves obavy zvrtná.

V zásadě platí pravidlo, že latinská slovesa obavy se pojí s akuzativem, pokud znamenají „bát se něčeho“, a s dativem, mají-li význam „bát se o někoho“. Proti latinskému akuzativu stojí genitiv odlukový v češtině a tam, kde má latina dativ, je v češtině předložkový akuzativ.

I u latinských sloves obavy lze najít určité významové rozdíly. Platí to o dvojici sloves *metuere* a *vereri*. *Metuere* vyjadřuje větší, silnější strach v po-

rovnání s *vereri*. Např. *metuebant servi, verebantur liberi* (Cic., *De senect.* 11, 37). Velmi brzy se však rozdělily smazaly a už u Plauta se těchto sloves místy užívá jako synonym.

Statistické údaje o slovesech radosti, smutku a obavy, která jsme tu uvedli, jsou ovšem do jisté míry neúplné. Stejně jako by snad bylo možno doplnit výčet českých sloves některými dalšími, vy excerpovanými z české literatury, pravděpodobně by se tak našel i pro latinu o něco vyšší počet sloves důkladnou excerpcí větších latinských slovníků. Domníváme se však, že statistický trend, který jsme tu naznačili, by ani při této podrobnější excerpci nedoznal větších změn a že zejména u sloves obavy je početní převaha latinských sloves jev, který si zaslouží zdůraznění.

VERBA AFFECTUUM IN LATEIN UND TSCHECHISCH

Eine zahlenmäßig häufige Gruppe im lateinischen Wortschatz bilden „Verba affectuum“. Diese Verben lassen sich in einige semantische Gruppen einteilen. Die vorliegende Arbeit konzentriert sich auf den Kern dieser Verben: die Verben der Freude, der Trauer und vor allem der Befürchtung, deren Menge im Vergleich mit den tschechischen Äquivalenten besonders beachtenswert ist. Aus der Gesamtanzahl von 105 lateinischen Verben des Fühlens haben 26 Verben eine Bedeutungsschattierung der Befürchtung — gegenüber lediglich 9 tschechischen Ausdrücken (das Verhältnis bei den Ausdrücken der Freude und der Trauer ist dagegen umgekehrt — 23:10, 31:23 zugunsten des Tschechischen). Man kann allerdings voraussetzen, daß die ursprüngliche Bedeutung mancher Verben der Befürchtung die Angst sowie die Achtung vor übernatürlichen Wesen war und erst vermittelt durch sie die Angst vor den Gegenständen der „irdischen Welt“ bezeichnet wurde. So war das z. B. beim Verb *vereri*, dessen ursprünglicher Sinn im klassischen *revereri* gut erhalten ist.

Die hohe Anzahl der lateinischen Verben der Befürchtung ist vor allem durch zahlreiche präfixale Ableitungen gegeben, bedeutungsmäßig nur unerheblich unterschieden, und durch die inchoativen Verben.

Die lateinischen Verben der Freude, der Trauer und der Befürchtung werden mit den tschechischen Äquivalenten in semantischer und morphologischer Hinsicht verglichen, der Nachdruck wird auf die lateinischen, bedeutungsmäßig unerheblich unterschiedenen Synonyme gelegt.

Übersetzt von Rostislav Landsman

